

3

## אפיון המספר ביצירה

בסיפור "האדונית והרוכל", המספר הוא מספר כל יודע, אך אינו כל מוסר. כלומר, הוא יודע בדיוק את כל המתרחש, את כל העתיד להתרחש, אך הוא בוחר מה לספר, איזה מידע למסור לקוראים.

המספר נוקט בלשון אירונית, למשל במשפט: "נסתכלה בו האדונית וחייכה חיוך משונה, של בוז או של ריצוי, או סתם חיוך, שאדם מחייך לו וחברו מפרשו לפי דרכו. ואם אדם תמים הוא הרי הוא מפרשו לטובת עצמו..."

לשון המרובה ברמזים מטרימים, לדוגמא:

✓ מכירת הסכין שתשמש לניסיון הרצח.

✓ "קרני החיות שבכתלים נתעטפו אדים וריח כריחה בשר חי נדף מהן."

✓ תהייתה של האדונית מה אכפת לרוכל כיצד מת בעלה הקודם והצהרתה שאף הוא מוכר סכינים שאפשר לשחוט בהן אדם.

✓ "הוי, פגרי המתוק שלי."

✓ "כל המרבה לשאול מעמיק לו שאול." – משפט שחוזר לפחות פעמיים ביצירה

✓ "טפחה על כרסה ואמרה, מקצתם אולי הם כאן."

✓ "עלה ריח פיה כריח אדם רעב."

וכן המספר מוסיף מעט פירושים מדעתו האישית, לדוגמא במשפטים:

✓ "כדרך קלי עולם שבתחילה אין רוצים לעבור עבירה ואחר כך עושים כל עבירות שבעולם לתיאבון".

✓ "מי שעסקו עם נשים יודע שכל אהבה התלויה בדבר סופה בטלה. ואפילו אדם אוהב אישה כשמשון את דלילה לסוף היא מהתלת בו, לסוף היא מציקה לו, עד שנפשו קצרה למות..."

לשון זו מקדמת את העלילה אל הפואנטה המתרחשת בסיומו.

המספר שומר על פער קבוע בין מה שהרוכל יודע ומבין, לבין מה שהמספר עצמו יודע, תוך רמיזה לקוראים. הקורא חש באסון מתקרב בזכות אופן הסיפור בו נוקט המספר. לעומת הקורא, הרוכל חי באשליה בשל תמימותו ועצלותו, בשל העדפתו לפרש את המציאות לטובתו. פער זה יוצר מתח ועניין באשר לעומד להתרחש ומוביל בסופו של דבר אל מסקנת הסיפור (הרובד הסמוי) באשר ליחסים בין עולם היהודים לבין עולם הגויים – יחסים הנידונים מראש לכישלון.

6

## מוטיבים ביצירה

ביצירה "האדונית והרוכל" מופיעים מוטיבים רבים; כל אחד מהם בא לשרת ולתרום להבנת הרעיון המרכזי של היצירה באופן שונה.

### **המוטיבים הקיימים ביצירה:**

✓ מוטיב החיה	✓ מוטיב הסעודה/ האוכל
✓ מוטיב הגשם	✓ מוטיב הסכין
✓ מוטיב העין והמבט	✓ מוטיב הדרך

### **אנו נתמקד בשני מוטיבים עיקריים:**

#### מוטיב הסעודה/ מוטיב האוכל:

מוטיב מרכזי בסיפור ותפקידו לאפיין את הקשר בין הדמויות, את מערכת היחסים ביניהן. הסעודה מקרבת ומפרידה בין האדונית לרוכל באופן הבא:

בתחילת הסיפור, הסעודה מקרבת ביניהם. הילני מתקינה ליוסף פת שחרית, כתמורה על עבודתו. הילני משתמשת בסעודה כדרך לפיתוי של יוסף.

ככל שיוסף משתקע בביתה, הסעודה הופכת לביטוי למצבו הדתי של יוסף ולעזיבתו את מצוות היהדות: **"כדרך קלי עולם שבתחילה אין רוצים לעבור עבירה ואחר כך עושים כל עבירות שבעולם לתיאבון"**.

כאשר הרוכל מרגיש במנהגה המוזר של האדונית בענייני אכילה תחילה הוא אינו מתעניין בכך יותר מדי. בהמשך הוא שקוע בתאוות האכילה. עם התחזקות הקשר ביניהם הוא שם לב שהתופעה המוזרה חוזרת על עצמה, אז הוא מוצא לעצמו תשובה שיש בה הסתברות ריאלית (מציאותית): הבדלי המעמדות ביניהם. ואולם, הסבר זה מתבטל עם התהדקות היחסים ביניהם. מצד אחד נמשך יוסף אל סוד אי אכילתה של האדונית, מאידך, סוד זה הוא הגורם לריחוק ממנה (מאחר ואינה חושפת את סודה).

כאשר האדונית רומזת ליוסף על סודה היא משתמשת במוטיב האכילה ומדמה את עצמה לחיה טורפת: **"דם אנשים אני שותה ובשר אדם אני אוכלת"**. היא משתמשת בדימויים הלוקחים מתחום זה, כדי לתאר את הרוכל ("זיפים של חזיר", "קליפין של אווז"), דימויים שלגביה הם האמת הפשוטה אך ע"י הרוכל נתפסו כמטאפורות לאהבתה אליו.

בסיום הסיפור מערך התפקידים משתנה: כעת הרוכל מתקין לאדונית סעודה. היא אינה מסוגלת לאוכלה. תיאור זה הוא אמצעי גם לאפיון דמותה של האדונית כחיה טורפת: **"אף הוא התקין לה תבשיל, אבל כל מאכל שנטלה לתוך פיה הקיאה, שכבר שכתה תורת המאכל שבני אדם אוכלים, הואיל והיתה למודה לאכול בשר בעליה..."**. זוהי סופה של מערכת היחסים ביניהם.

#### מוטיב הסכין:

מוטיב הסכין חוזר ביצירה פעמים רבות כאמצעי לאפיון הדמויות: הסכין מופיעה לראשונה בפסקת הפתיחה כרמז מטרים לצפוי. האדונית בוחרת דווקא לרכוש ממנו סכין ציידים; בשיחתם הראשונה האדונית אומרת לו: **"מה אכפת לך באיזו מיתה נהרג, אם חיה רעה אכלתהו, אם נשחט בסכין..."** ואף רומזת לו **"אתה מוכר סכינים שאפשר לשחוט בהן אדם"**. הסכין היא חלק ממהותה של האדונית: עיניה הכחולות מבהיקות כלהב סכין, באותה סכין תשתמש אחר כך בניסיונה לרצחו.

תפקידו של מוטיב הסכין הוא לסמל את רצון הגויים לרצוח את היהודים, את העם היהודי.

יש הרואים במוטיב זה כמסמל את אשמתו של העם היהודי אשר חפץ בקרבה לגויים, הרצון להיטמע בהם: היהודים כאחראים לגורלם הטרגי בכך שבהתעקשותם להישאר על אדמה זרה, העניקו- לכאורה- למרצחים את העילה ואת הכלים לפגוע בהם.

כדאיות גבר על תחושת הסכנה. כאלה כיהודים באירופה האינטרס הכלכלי מנע מהם מלברוח מאירופה ולחפש מקום בטוח שבו יוכלו לחיות כיהודים. נדמה היה להם שהם שווים במעמדם לגויים, הם חשבו כי זכו באמנציפציה והם שווים זכויות לכל דבר. היהודים חשבו כי ככל שיהיו דומים יותר לגויים, יתקבלו על ידיהם ובזה טעו טעות גורלית. כפי שחש יוסף שהיה ממעמד נמוך (רוכל) והיא אדונית. בסיפור יוסף מחזר אחריה, היא משתפת פעולה, משום שגם לה יש אינטרס. האדונית זקוקה ליוסף שיתקן לה את ביתה, היא מפתה אותו בעזרת האוכל שמבשלת לו. הוא, הנודד, שאין לו מקום קבוע או משפחה, נשאר בביתה ומקבל מחסדיה. למעשה, מערכת היחסים ביניהם כרוכה בתלות הדדית, הוא צריך אותה והיא זקוקה לו. אולם, ככל שעובר הזמן- הסכנה מתקרבת, והאדונית תרצה להרוג אותו. כך התרחש בשנות המלחמה. זוהי תלות הדדית, האירופיים היו זקוקים ליהודים בגלל כספם ובגלל השכלתם. מסיבות אלה חשבו היהודים שהם יכולים להישאר ולהתקבל באירופה לתמיד. היהודים לא היו מוכנים לקבל את הרעיון שהם חיים על זמן שאול ויום אחד יפגעו בהם. היהודים התעלמו (כמו יוסף) מאזהרות: האנטישמיות הרבה, הפוגרומים, הגזרות וכד' ובכל זאת נשארו לגור שם. סופו של דבר- הובלו להשמדה. הסיפור נותן להבין כי אילו חזרו למסורת היהודית כמו שיוסף קרא את קריאת שמע, ייתכן שהיו ניצלים.

#### אפיון דמויות: הדמויות ביצירה מאופיינות במספר אספקטים:

1. אפיון דמויות באופן עקיף על ידי הענקת שמות סמליים לדמויות: המספר מעניק לגיבוריו שמות סמליים ובדרך זו מפנה את הקורא למשמעותה האלגורית של היצירה, לרובד הסמוי שלה. לדמות הרוכל היהודי קרא יוסף, לדמות הגויה- הלני.

יוסף: בשם זה יש אסוציאציה ליוסף המקראי.

דומה	יוסף המקראי	יוסף מ"האדונית והרוכל"
דומה	מתפתה לאישה זרה (התפתה לאשת פוטיפר).	מתפתה לאישה זרה (האדונית, הלני).
	דמותו מסמלת את נדודי בני ישראל.	דמות היהודי הנודד.
	חי בקרב הגויים, השתייך לתרבותם.	התבולל במקום הגויים. לא שמר על כשרות מזונו. הסיר בגדיו ולבש "בגדי חופש"...
	בעל החלומות – פותר חלומות.	חלם חלום מבעית, לקראת סוף היצירה, ולא בטוח אם ידע לפרשו/ להתמודד עם פירוש החלום...
שונה	הפך לסמל לכושר עמידתו של היהודי במבחן הפיתויים מלחצים מצד סביבה נוכרית.	אדם חסר חוט שדרה, הן בתכונותיו האישיות והן ביחס לתביעותיו הערכיות. הישארותו בבית האדונית היא עדות לאי עמידתו במבחן.
	התגברותו על יצרו בעקבות היאחזותו באמונתו.	אינו מצליח להתגבר על יצרו.

הלני: אסוציאציה לתרבות היוונית, שמה מבטא את יופייה מתוארת כאישה יפה, בעלת עיניים כחולות. כאשר מצד אחד האסוציאציה היא של טוהר, מאין שלמות, ומצד שני כגורמת הרס וחורבן (עפ"י המיתוס היווני – חרבה טרויה כתוצאה מחטיפתה של הלני).

2. אפיון דמויות באופן עקיף ע"י מעשים: אקטיביות מול פאסיביות:

יוסף: בתחילת הסיפור מאד אקטיבי: הוא יוזם את הקשר, מוכר להלני סחורה (ממש מתחנן לכך), מתקן את הגג, פותח עם האדונית בשיחה, מחניף לה, מציע את אהבתו.

לאורך גוף הסיפור: יוסף פאסיבי. הרוכל מאבד את ייחודו כאדם וכיהודי. מפסיק לאכול כשר, מתחבר לאנשי המקום, מנסה ללא הצלחה לחשוף את סודה של האדונית אבל גם "יורד מזה". כתוצאה משאלותיו הרבות- הזרות הולכת ומעמיקה ביניהם.



(2)

הרוכל טיפל בפציעתה של האדונית. ניסיונותיו להאכיל אותה כשלו, משום שהיתה רגילה לאכול בשר אדם. כיום החמישי לפציעתה מתה. יוסף לא מצא כומר שילוה את הילני אל מותה. גם לכרות לה קבל לא הצליח, שכן האדמה היתה קרושה. הוא טמן את גופתה בארון, בראש גג הבית, אך העופות ניקרו את הארון ואכלו נבלתה. ויוסף הרוכל היהודי נטל את סחורתו והמשיך בנדודיו...

### הרעיונות העיקריים ביצירה

בסיפור קיימים שני רבדים (שתי שכבות לסיפור- אחת גלויה, ברורה והשנייה נסתרת):

**הרובד הגלוי:** סיפור אהבה גותי בין רוכל יהודי לאדונית גויה.

סיפור גותי הוא סיפור שבנוי כמעשיה דמיונית, מפחידה: העלילה מתרחשת במקום מבודד (בית הציידים של האדונית), הדמות הראשית, יוסף, אדם תמים, נמשך על ידי כוחות עליונים לא ברורים. למכשפות (דמות "הרע") בסיפור הגותי יש עוזרים, בד"כ חיות, המסייעים לה לבצע מעשיה. בסיפורינו הכלבה היא העוזרת המנסה לנשוק את יוסף. שמות החיבה שנותנת הילני ליוסף הם: עורבי, נשרי, פגרי... היצור הרע בסיפורינו הוא ערפד, הילני היא מעין הכלאה (=שילוב) בין אדם לחיה: נוהגת כאישה, מושכת ומפתה את יוסף בזכות יופייה, מציעה לו אוכל ומיטה בביתה. מאידך, מפטמת אותו כדי שישמין, על מנת שיהיה לה הרבה מה לאכול... בסיסו של סיפור גותי זה הוא התמימות (של יוסף) לעומת הזדון (של הילני).

לכאורה, נראה כי כוחות הרשע (האדונית) מנצחים, משום שיוסף נשאר בביתה למרות שלל סימני האזהרה. אולם כח עליון (התערבות אלוהית) מציל את התמים מידיה: הרוכל נזכר באלוהים, קורא "קריאת שמע", לכן הוא ניצל. התפילה וחיידוש הקשר עם אלוהים (שנשכח עקב היותו של הרוכל בבית האדונית) - מציל אותו.

בסוף היצירה גופת האדונית אינה מתקבלת לקבורה ע"י האדמה הקפואה, שכאילו מסרבת לקלוט לתוכה את הרע נבלתה מושלכת כפגר חיה על הגג, שם מנקרים אותה העופות. כיאה לסיפור גותי, סוף היצירה הוא סוף טוב- הטובינ נצח: יוסף הרוכל חזר לחזר על הפתחים.

### **הרובד הסמוי:** מצבם של יהודי אירופה

הסיפור בנוי כאלגוריה (כמשל) המתאר את מצבם של יהודי אירופה מאז ומעולם. מתקיימת אנלוגיה (השוואה) ב הסיפור לתיאור מצב היהודים באירופה הנוצרית והאנטישמית.

האדונית, הילני, מסמלת את הגויים: שמה הוא שם נוצרי, יש בביתה פסלים, הילני מייצגת את הגויים כאדונית על ביתו על רכושה (הגוי קבוע במקומו, שורשי). הם (הגויים) בני חורין הלובשים בגדי חירות. עולם הגויים מפתה ומושך.

יוסף, מסמל את היהודי (שמו מעיד על יהדותו) הנודד הנצחי, חסר הבית. הוא מנסה להתקרב אל עולם הגויים, נמש להיות במחציתם ואינו חש כי בכח רצונו העז הוא מוכר להם את הסכין לשחיטתו. היהודי מחניף לגויים, מתבולל בתוכם אינו שומר על דתו אך יחד עם זאת אינו מצליח לשבור את המחיצות שביניהם. שנאתו אליהם מתפתחת כתוצאה מפח מהם. שנאתם אליו קיימת מראש. הם המכנים את הסכין לשחיטתו. הגויים נחשפים בסיפור זה בכיעורם, הגויה ה חיה, הנועצת שיניה בבשר אדם, מנסה ללוק (ללקק) את דמו כערפד. (פרטים נוספים המצביעים על אנלוגיה זו ר לדוגמא: קריאת שמע - פעולה השייכת לעולם היהדות; פסל - סממן לנצרות).

### הקבלה בין מערכת היחסים בין יוסף להילני לבין מערכת היחסים בין היהודים לבין הגויים באירופה

יוסף, כמו היהודים באירופה, התעלם מכל סימני האזהרה שהיו. הוא ידע כי יש תעלומה בנוגע לגורל בעליה האדונית, ידע כי האדונית אינה אוכלת, אולם למרות המתח שהיה ביניהם נשאר בביתה, כי האינטרס של נוחיות ו